

Rəyçilər: *prof. Y.Ş. Kərimov*
dos. A.X.Hacıyev

Açar sözlər: *orta ixtisas təhsili, əlaqəli təlim, təlim yükü, təlim xüsusiyyətləri, bacarıqlar, müəllim peşəkarlığı.*

Ключевые слова: *среднее специальное образование, интегративное обучение, учебная нагрузка, особенности обучения, умения, педагогическое мастерство.*

Key words: *vocational school, integrative learning, load of learning, characteristics of learning, skills, teacher professionalism*

Orta ixtisas təhsili sisteminin ən prioritet məsələlərindən birində mütəxəssis hazırlığı zamanı tətbiq olunan təlimdə yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə etmək, təhsildə əlaqəli təlim metodlarını tətbiq olunmasına nail olmaqdır. Belə bir təlim metodunun tətbiqi həm nəticəyönümlü təhsilin inkişafına, həm şəxsiyyətin formalaşmasına və həm də kamil insanın yetişməsinə hərtərəfli zəmin yaradır. Bu da öz növbəsində bütün təhsil strukturlarında təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsini tələb edir. Təhsilin inkişafının və təhsil keyfiyyətinin yüksəldilməsi konsepsiyası “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” proqramında da geniş verilmişdir. Həmin proqramda göstərilmişdir ki, təhsil alanların fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan innovativ təlim metodları və texnologiyalar vasitəsilə təhsilin məzmununun səmərəli mənimsənilməsinə təmi edən yüksək nüfuzlu təhsil verənlərin formalaşdırılması təmin olunmalıdır. Bu zaman təhsil sahəsində olan beynəlxalq təcrübə və meyarlardan istifadəyə geniş yer verilməsi ən vacib amillərdən hesab olunur. Göstərilənlərə uyğun olaraq ədəbiyyat fənninin digər fənlərlə əlaqəli təliminin, yaxud fəndaxili mövzuların uyğunlaşdırılaraq əlaqəli təlimində meydana çıxan problemlərin həlli nəzərə alınmalıdır. Əvvəl əlaqəli təlim yəni inteqrasiya haqqında bəzi mülahizələri nəzərdən keçirək. Inteqrasiya müasir dünya təhsilinin əsas prinsiplərindən və prioritet problemlərindən biri olub hər hansı fənnin tədrisində istifadə edilməsi zəruri olan başlıca prinsipdir. Əlaqəli təlim haqqında mülahizələri 1837-ci ildə ingilis alimi Q.Spenser tərəfindən söylənmiş və elmdə istifadə edilməsi təklifi irəli sürülmüşdür. Əlaqəli təlim inteqrasiya kimi də işlənir. Inteqrasiya sözünün latınca mənası (inteqer) tam, bərpə etmək deməkdir. Bunu belə şərh etmək olar ki, müxtəlif fənlər və fəndaxili mövzular arasında bənzər cəhətlərin çoxalması nəticəsində fənlərin mövzularının uyğunlaşması onların biri-birinə intrqasiyasıdır. Inteqrasiya prosesinin əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardan ibarətdir.

- inteqrasiya vaxtdan səmərəli istifadə etməyə imkan yaradır;
 - tələbələrin təlim yükünün azaldılmasına istiqamət verir;
 - inteqrativ bilik və bacarıqların formalaşması üçün lazımı şərait yaradır;
 - tələbələrin bilik və bacarıqların qazanılmasında öyrənmə prosesinin intensivliyini və səmərəliliyini artırır;
 - mövzuların və bəhslərin həddindən artıq xırdalanmalarının və parçalanmalarının qarşısını alır.
- Ədəbiyyat fənninin dərslərində təhsilin əsas problemlərdən olan bir neçə suala inteqrativ təlim cavab verir.

1. Təhsilin səmərəli olması üçün ədəbiyyat fənnini üzrə tələbələrin nələri bilməsi vacibdir.
2. Tələbənin maksimum təlim fəaliyyətini hansı yollarla necə təmin etmək olar?.
3. Müasir dövrdə biliklərin inkişafı şəraitində ədəbiyyat fənni üzrə tələbələr hansı sahəyə daha çox fikir verilməlidir.

Ədəbiyyat fənni öz mahiyyəti, təbiəti etibarən ilə integrativ səciyyə daşıyır. Belə ki, bədii ədəbiyyatın həyatı obrazlı şəkildə əks etdirməsi artıq onun integrativlik xüsusiyyətinin ifadəsidir bu, bilavasitə təlim prosesində də öz əksini tapmalıdır. Ədəbiyyat fənninin tədrisində integrativlik fəndaxili əlaqələr (üfqi integrasiya), fənlərarası əlaqələr (şaqulu integrasiya) şəkilində həyata keçirilir. Ədəbiyyatın musiqi, rəssamlıq, hekəltarəşliq, kino, teatr kimi spesifik incəsənət sahələri, Azərbaycan dili tarix, coğrafiya, xarici dil informatika və s. bu kimi fənlərlə əlaqəsi təlim prosesində diqqətdən yayınmamalıdır. Tələbə elmi bilikləri sistemli, əlaqəli şəkildə mənimsədikcə onun təfəkküründə həyatın tam mənzərəsi formalaşır.

Əlaqəli təlim prosesi eyni zamanda tələbələrdə məntiqi təfəkkürünün inkişafına, uyğun fənlərdə olan mövzuların dərinədən öyrənilməsinə və uyğun mövzular haqqında anlayışların dərinləşdirilməsinə, kompleks yanaşmanın əsasını qoyur.

Ədəbiyyat fənninin digər fənlərlə əlaqəli tədrisi prosesində həm nəzəriyyənin, həm də təcrübənin öyrənilməsi daha əhəmiyyətlidir. Onun aktuallığı təlimə verilən tələblərlə bağlıdır və bu sahədə olan yeniliklərin dərinədən öyrənilməsinə istiqamət verir. Əlaqəli təlim bir neçə fənn və fənnə daxil olan mövzular arasında ümumi öyrənmə məsələlərini ümumiləşdirir və ayrı-ayrı fənlərdə olan ümumi öyrənmə problemlərini bir yerdə nəzərdən keçirməklə fənlərarası əlaqə vərdişlərinin və konsepsiyalarının formalaşmasında əsas amillərdən biridir.

Müasir təlimdə fənlərin əlaqəli şəkildə öyrənilməsi prosesi təhsilin metodologiyası anlamından baxılır və təhsilin məzmununun seçilməsinə yeni yanaşmaları tələb edir. Fənlərarası əlaqələr müəyyən qədər vaxt ehtiyatına qənaət etməklə yanaşı həm də hər hansı sahənin əsaslı öyrənilməsinə və mənimsəmənin keyfiyyətə yerinə yetirilməsinə şərait yaradır, fənlərarası əks əlaqənin qurulmasına. müəllim tələbə dialoqunun qarşılıqlı anlaşma şəraitinin yaradılmasına xidmət edir.

Ədəbiyyat dərslərində əlaqəli təlim, mövzuların dərinədən öyrənilməsi üçün öyrənmə taktikasını formalaşdırır və təlim strategiyasını inkişaf etdirən yeni konsepsiyaların əsasını qoyur. Kolleclərdə ədəbiyyat dərslərində bu fənnin incəsənətlə əlaqəsi haqqında bilikləri formalaşdırmaq üçün bir incəsənət növünə dair nümunə göstərmək yəni memarlıq əsəri, heykəltarəşliq nümunəsi rəsm əsəri, musiqi parçası nümayiş etdirmək yerinə düşərdi. Yaxud "Kitabi-Dədə Qorqud"dan verilən hər hansı bir ədəbi parça ilə əlaqəli söhbət apararkən müəllim gözəlliyi ilə diqqəti çəkən incəsənət sahəsi olan memarlıq nümunələri kimi Tac Mahal, Fransada Luvr muzeyi, Sankt Peterburq şəhərində Ermietaj sarayı, Qız Qalası, Heydər Əliyev mərkəzi, İsmailiyyə sarayı və s. binalarını kompüter ekranına gətirir və şagirdlərlə əlaqəli söhbətlər apararaq ədəbiyyatla incəsənət arasında əlaqəli təlimin qurulması haqqında ətraflı məlumat verir və incəsənətlə ədəbiyyat arasında olan əlaqənin dərinləşməsinə istiqamət verir. Digər bir misalla əlaqəli təlimin qurulmasını göstərə bilərik. Mövzunun öyrənilməsi zamanı şagirdlərlə müşibələr aparılmalıdır. Müshibə zamanı tələbələrlə incəsənət xadimləri kimi Cabbar Qarayəğdi, Ü. Hacıbəylinin, F. Əmirovun, Q. Qarayevin, M. Moqamayevin adlarını çəkə bilərik. lakin onların yaradıcılığı haqqında ətraflı məlumat verə bilmirlər. Bu zaman müəllimin peşəkarlığı ondan ibarət olmalıdır ki, integrativ təlim metodu seçməklə ədəbiyyat fənninin incəsənətlə əlaqəsini kurikulumun tələbləri çərçivəsinə uyğun qura bilsin.

Orta təhsil sistemində ədəbiyyat fənninin əlaqəli təlimi zamanı müəllim amili və müəllimin metodiki ustalığı ön vacib şərtlərdən biridir. Müəllimin tədris prosesində əvəzolunmaz fəaliyyətindən biri də obyektiv təqlid (bənzətmə, oxşatma, əlaqələndirmə dialoq qurma bacarığı yaratma) etməkdir. Müəllim ədəbiyyat dərslərində şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən danışarkən aydınlaşdırılmalıdır ki, folklor öz yaranma tarixində təkcə bədii hadisə deyil, həm də insanların riyazi düşüncəsinin poetik obrazı olmuş və hal hazırda olmaqda davam edir. L.S. Viqotski apardığı tədqiqatlardan aldığı nəticələrə əsasən göstərmişdir ki, öyrənmələrdə təbii inkişafın səviyyəsi, onların aldığı tapşırıqları müəllimlərlə birgə yerinə yetirilməsindən çox asılıdır, yəni uşaqların qabiliyyətinin təqlid olunması

və inkişaf etdirilməsi, onların şəxsi bacarıqlarının ön yaxşı inkişaf zonası deyilən bir sahədə yerləşir. Belə hallarda tədrisin təkrarlama prosesinin təşkili aşağıdakı mərhələləri özündə birləşdirir.

- mövzunun öyrənilməsi ilə bağlı müəllim tərəfindən müəyyən qaydaların və üsulların nümayiş etdirilməsi;
- müəllimin köməyi ilə mövzunun tələbələr tərəfindən dərk edilməsi yəni əsərin, şerin və hər hansı bir əsər hissəsinin bədii cəhətdən təhlil edilməsi;
- biri birinə uyğun olan mövzuların dərinədən öyrənilməsində səmərəli üsullardan istifadə edilməsi.

Ədəbiyyat fənninin tədrisində əlaqəli təlimin bir neçə səciyyəvi xüsusiyyətləri vardır. Bunlara təlimin fəal cəlbəedici və əyləncəli olması, seçilən məzmunun sadə, əhatəli və anlaşılqı olması, fənlərin sayının çox olmaması, eyni yuğun mövzunun iki fəndə öyrənilməsi və s.

Müşahidələrdən məlum olmuşdur ki, tədris olunan mövzunu tam qavramaq üçün müəllim-tələbə münasibətləri və birgə fəaliyyətin qarşılıqlı anlaşma şəraitində qurulmalı və bu istiqamətdə inkişaf etməlidir. Bu zaman tələbələrin bilik səviyyəsinə təsir edən göstəricilər təlim prosesini təmin edən və müasir tədris tələblərinə söykənməlidir. Təlim prosesinin nəticələrini belə standartlarla müqayisə etməklə onun istənilən nəticədə əldə edə biləcəyi istiqamətə yönəlmək olar. Orta təhsil sahəsində çalışan ədəbiyyat müəllimləri bilməlidirlər ki, integrativ təlim prosesi pedaqoji şüurun əsas hissəsinə çevrilməlidir. Bu halda integrasiya tətbiq etməklə təlimdə keyfiyyətə faktola əsaslandırılır.

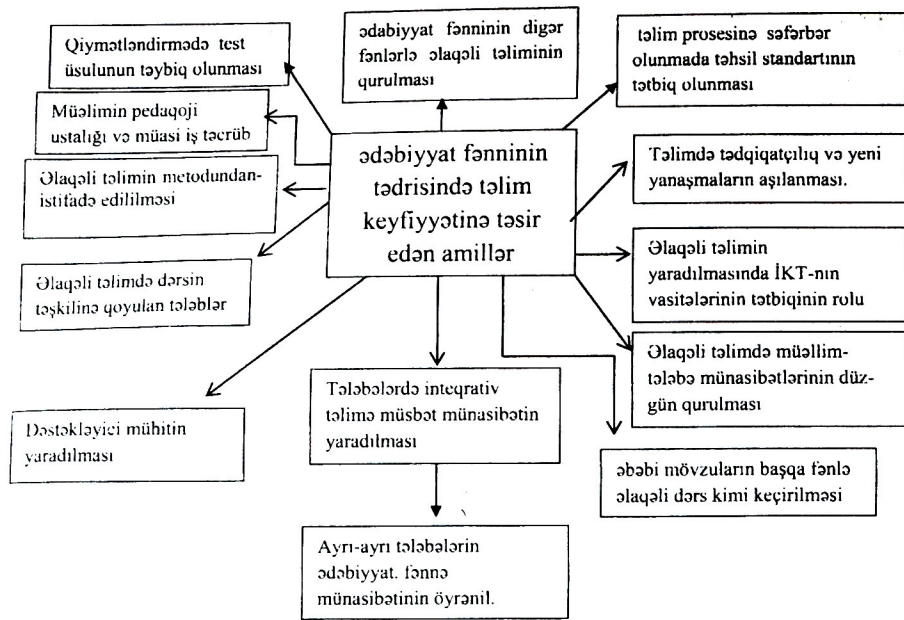
Müəllimlərin integrativ tədris prosesinə yanaşmalarını pedaqogikanın müasir prinsiplərinin, təhsil standartlarının və kurikulum tələbləri səviyyəsinə uyğunlaşdırılmasını təmin etməli.

Müəllimin pedaqoji ustalığının, bacarığının və sərişəlliyinin məhsulu kimi əlaqəli təlimdə tələbələrə mənimsəmə və təlimə uyğunlaşma şəraitinin yaradılmasını təmin etməlidir.

Hazırkı dövrdə orta ümumtəhsil məktəblərində fənlərin tədrisində yeni təlim texnologiyaları, innovativ təlim metodları, fənlərarası əlaqələr yaratmaqla fənnin dərinədən öyrənilməsi kimi tədbirlər həyata keçirilməsi əsas kimi qəbul olunmalı aşağıdakıları tətbiq etmək lazımdır. Bu zaman integrativ təlimin mahiyyətini daha da zənginləşdirir;

- tələbələr arasında ədəbiyyat fənlərinin digər fənlərə uyğunluğunu və müqayisəli təhlilini vermək məqsədilə sərbəst düşüncə, özünü təhsil və nəticə çıxarmaqla qabiliyyətin formalaşdırılması;
- ədəbiyyat fənninin öyrənilməsində tələbələrin fərdi yaradıcılıq imkanlarından geniş istifadə edilməsi;
- integrativ təlimdə tələbə-müəllim və tələbə-tələbə münasibətlərinin işgüzar şəraitə uyğun qurulması və nəticəyönümlü təhsil fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi;
- tələbələrin öyrənmə, yaradıcılıq, nəticə çıxara bilmək qabiliyyəti və fəaliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi üçün təhsil standartlarının və kurikulum tələblərində istifadə olunmasının ön plana çəkilməsi.

Beləki ədəbiyyat fənninin tədrisinin yeni metodlarına uyğun təşkili, bu fənnin digər fənlərlə əlaqələrin möhkəmlənməsi və uyğun fənlərlə integrasiyanın yaradılması, nəticəyönümlü təlimin keyfiyyətini yüksəldir. Təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə təsir edən əsas amillərdən biri də fənlərin tədrisində əlaqəli təlim üsullarından geniş istifadə etməkdir. Bu prosesi aşağıdakı sxemdə daha aydın və əlaqəli şəkildə göstərmək olar.

Sxemdən görünür ki, əlaqəli təlim zamanı verilən mövzunu öyrənərkən qrupda dəstəkləyici mühit yaradılmalı, tələbələrin mövzu haqqında fərdi münasibətləri və mövzunun təhlilindən alınan nəticə müzakirə ed, İKT-dan istifadə etməsinin vacibliyi, qrupda müəllim-tələbə, tələbə-tələbə münasibətlərinin dialoqlarının qurulması və dərslər təşkilinə olan münasibəti haqqında mülahizələr söyləməli və nəticəyönümlü mövqedən çıxış etməlidir. Belə olan halda bir mövzunu öyrənilməsi zamanı integrasiyadan istifadənin necə yerinə yetirilməsi aydınlaşar. Qeyd etmək lazımdır ki, integrativ təlim zamanı müəllimin bu sahədə pedaqoji ustalığı, sərəştəsi yeni təlim texnologiyalarından istifadəsi üzə çıxır və nəticəyönümlü təlimə münasibəti, dövlət təhsil standartlarının tələblərinin tətbiqi aydınlaşır.

Tələbələrin dərslə fəallığını artıran, dərslərə marağın gücləndirilməsini stimullaşdıran integrativ təlim üsullarından biri də binar dərslərin (nəzəriyyə ilə təcrübənin bir yerdə keçirilməsinə binar deyilir) təşkil olunmasıdır.

Orta ixtisas təhsilinin əsas probleminə olan tədris keyfiyyətinin yüksəldilməsinə nail olmaq üçün əlaqəli təlim metodlarından istifadə edilməsi plana çəkilmişdir. Bu məqsədlə orta ixtisas təhsili müəssisələrində pedaqoji diaqnostikadan, pedaqoji imkanlardan və sərəştədən bacarıqla istifadə edilməsi ən vacib şərtlərdəndir. Bu tədbirlər fənn müəllimi tərəfindən bütün tədris ili boyu həyata keçirilməlidir. Bu məqsədlə aşağıdakıların tədrisə tətbiq olunması önəmli hesab edilməlidir:

- müasir tələb baxımından əlaqəli təlim üsulunun üstünlüyünü aydın təsəvvür etməli və dərslər aparılmasında onların tətbiqinin səmərəliliyinin nəzərə alınması;
- tədrisin metodik cəhətdən düzgün təşkil, nəzəriyyənin təcrübə ilə qarşılıqlı əlaqəsinin qurulması, tələbələrə qarşılıqlı diskussiyaların yaradılması və nəticələrin qiymətləndirilməsi üsulları ;
- müəllimin nəzəri, metodik, təcrübə hazırlığının müəyyənləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi;
- tələbələrin əlaqəli təlimə münasibətlərini, mövzulararası əlaqə yaratmaq qabiliyyətini və tədris zamanı nəticə çıxara bilmək bacarığının vaxtında müəyyən etmək;
- tələbələrə öyrədilən mövzular haqqında ixtirachılıq və yeni yanaşma qabiliyyətini aşkarlanması və nəticəyə münasibətin bildirilməsi.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə orta ixtisas təhsili müəssisələrində ədəbiyyat fənninin tədrisində fənlərarası və mövzulararası əlaqəli təlim üsulunun yaradılması üçün tətbiq olunan pedaqoji metodların müasir tələblərlə uyğun qurulmasından və tədris prosesində mövzulararası əlaqəli təlimdə mütərəqqi yolların müəyyən edilməsindən və elmi əsaslarla araşdırılmasından ibarətdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə kolleclərdə fənlərarası əlaqələrin yaradılması üçün təlim prosesində daha da yaradıcı yanaşmanın səviyyəsini müəyyən edir. Tələbələr tərəfindən ədəbiyyat fənnində əlaqəli təlimin asan qəbul edilməsi üçün müxtəlif metodlardan istifadə etmək imkanını yaradır, bu əlaqəli təlim metodundan kolleclərdə geniş istifadə edilməsinə istiqamət verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov A.N. Pedaqogika: dərslər vəsaiti. Bakı: Mütərcim, 2013.
2. Bəkirova A.D. Ədəbiyyat söz sənətidir // ARTPI-nin Elmi əsərləri 2014 №1
3. Əhmədov H.H. Azərbaycan təhsilinin inkişaf strategiyası. Bakı: Elm, 2010.
4. Mehraoov A.O. Müasir təhsilin konseptual problemləri. Bakı: Mütərcim, 2010.
5. Yusifova S.İ. Ədəbiyyatın tədrisində integrasiyadan istifadənin səmərəsi // "Təhsil sistemində gənc nəslin təlim-tərbiyəsi üzrə işin təşkili" mövzusunda respublika konfransının materialları. Bakı: 28 iyun 2012.
6. Kərimov Y.Ş. Pedaqoji tədqiqat metodları. Bakı: "RS Progress" MMC, 2009.
7. Kərimov Y.Ş. Pedaqoji elmlər təhsilin xidmətində. Bakı: Mütərcim, 2009.
8. Kazimov M.S. Orta ixtisas təhsilinin məzmununun yeni yanaşmaları. Bakı: Mütərcim 2012.
9. Хугорский А.В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика: научное издание. Москва, 2005.
10. Сажина С.Д. Технология интегрированного занятия. М., 2008.

Z.S. Gamzalieva

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕГРАТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ ПРЕДМЕТА ЛИТЕРАТУРЫ РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается сущность интегративного обучения в преподавании предмета литературы. Указывается роль инициативы учителя в организации учебного процесса и интеграции в повышении качества образования. В статье также перечисляются педагогические методы, применяемые для создания межпредметной связи, и пути использования связей между темами, которые предъявляются на занятиях. В заключение статьи даются сведения о творческих подходах учащихся к интегрирующим темам и о мероприятиях, в процессе которых формируются способности анализировать полученные результаты.

Z.S. Gamzalieva

THE SIGNIFICANCE OF INTEGRATIVE TRAINING IN THE SUBJECT OF LITERATURE SUMMARY

The article deals with integrative initiatives in teacher training in colleges, role of teaching and the quality of teaching in the integration. The article also talks about methods of teaching and learning for the creation of interdisciplinary relations between the topics. Moreover, the article talks about the integration of students' creative thinking approach to the issues and to develop the ability to analyze the results are given information about the events.

Redaksiyaya daxil olub: 13.05.2016